

Hoe maak je een samenleving waarin iedereen vrij en zonder angst voor lijf en leden kan leven? En hoe zorg je ervoor dat zo'n bestel ook schokbestendig is? Daarover hebben heel wat grote geesten zich gebogen. Zoals de Nederlandse jurist Hugo de Groot.

AARTSVADERS VAN DE DEMOCRATIE

De realist

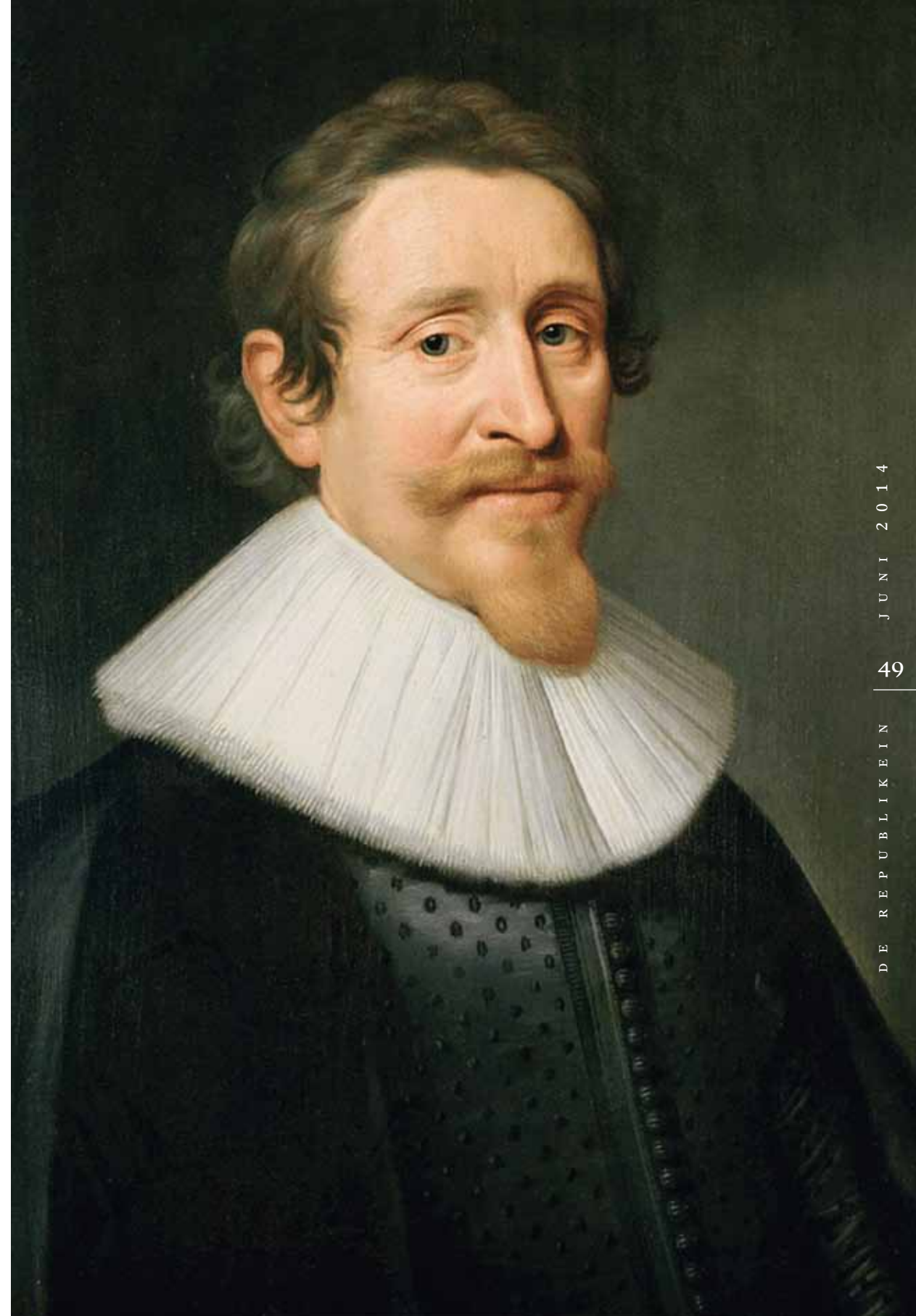
Matthijs Rooduijn

We zijn geschrokken van de Russen. Slechts weinig mensen verwachtten de flinke portie machtspolitiek die Vladimir Poetin tentoonspreidde toen hij de Krim annexeerde. Nadat pro-Europese betogers in Kiev een paar maanden eerder de op Rusland gerichte president Viktor Janoekovitsj verdreven hadden, waren velen ervan overtuigd dat de toekomst van Oekraïne Europees zou zijn. Rusland legde zich misschien niet direct bij die situatie neer, maar uiteindelijk zou het land wel inbinden. Machtspolitiek, zo was de heersende gedachte, behoorde tot het verleden. Rusland was voor velen een hond die af en toe zou blaffen, maar het uiteindelijk nooit in zijn hoofd zou halen om daadwerkelijk te bijten. Dat was zeer naïef gedacht. Rusland weet niet alleen hoe het zijn tanden moet laten zien, het land is het ook niet verleerd om te bijten. Machtvertoon,

militaire dreiging en militair ingrijpen blijken nog steeds belangrijke ingrediënten van de internationale politiek te zijn. Niet alleen als het om landen in bijvoorbeeld het Midden-Oosten en Afrika gaat, maar ook met betrekking tot een 'bevriende natie' als Rusland. Het idee dat de wereldorde zich langzaam ontwikkelt richting een vreedzame internationale gemeenschap waarin alle conflicten aan de onderhandelingstafel worden opgelost, is onhoudbaar. Hoewel er internationale rechtsregels gelden, draait het in de internationale politiek ook om natiestaten die vooral hun eigen belangen nastreven. En die belangen, zo hebben we gezien, worden soms letterlijk met hand en tand verdedigd. Dat was vroeger zo, dat is nu zo, en dat zal in de toekomst zo blijven.

WISSELTRUC

De op 10 april 1583 in Delft geboren jurist Hugo de Groot – ook wel Grotius genoemd – dacht er precies zo over.

Zijn laatste woorden zouden zijn geweest: 'Door veel te begrijpen heb ik niets bereikt.' Dat bleek niet helemaal te kloppen.

Hugo's ouders waren welgesteld en de vele geleerden die zij tot hun vrienden rekenden hadden snel door dat hij een bijzonder intelligent mannetje was. Hij kon op zijn achtste al dichten in het Latijn, en op zijn elfde begon hij met zijn studie aan de universiteit van Leiden. Toen De Groot vijftien was, vergezelde hij Johan van Oldenbarnevelt op een diplomatieke missie naar Frankrijk. Koning Hendrik IV zou hem tijdens deze reis *le miracle de la Hollande* hebben genoemd. In 1600 werd De Groot advocaat in Den Haag. Naast Van Oldenbarnevelt behoorden ook Maurits van Oranje en de VOC tot zijn clientèle. De Groot maakte blijkbaar een grote indruk op Maurits, want in 1607 werd hij benoemd tot advocaat-fiscaal van de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland. Hij trouwde met burgemeestersdochter Maria van Reigersberch, met wie hij drie dochters en vier zoons kreeg. Niet veel later laaiden er godsdiensttwisten op tussen orthodoxe calvinisten en hervormers. De Groot en Van Oldenbarnevelt rekenden zich tot de hervormers. Zij waren voorstanders van religieuze tolerantie en vonden dat niet de kerk maar de staat het hoogste gezag was. De strijd werd uiteindelijk beslecht in het voordeel van de orthodoxen en De Groot en Van Oldenbarnevelt werden gevangenen gezet. Van Oldenbarnevelt werd onthoofd, De Groot kreeg levenslang. Hoewel hij mocht lezen en schrijven en met mensen buiten de gevangenis kon corresponderen, was het leven in een vochtige cel niet bepaald een pretje. Na drie jaar gevangenschap bedacht De

Groot daarom samen met zijn vrouw een plan om te ontsnappen. De boeken die hij in zijn cel las, werden afgeleverd in een forse kist die in het bezit was van zijn familie. Bij de eerstvolgende boekenlevering pakte De Groot de kist uit, legde het leesvoer in de vorm van een mannenlichaam onder een deken in zijn bed, en kroop zelf in de kist. De bewakers gingen ervan uit dat De Groot lag te slapen en brachten de zware kist – waarvan zij dachten dat die vol zat met gelezen boeken – terug naar De Groots familie. Zo werd hij door de nietsvermoedende leveranciers netjes thuisbezorgd. Vervolgens vluchtte De Groot direct via Antwerpen naar Parijs.

ZELFBEHOUD EN INTERACTIE

Nu volgde een zeer productieve periode. De Groot kreeg een uitkering van de Franse autoriteiten en schreef zijn belangrijkste boek: *Over het recht van oorlog en vrede*. Later kwam De Groot in Zweedse staatsdienst en kreeg hij opdracht om naar Stockholm te reizen. Dat verliep niet zo voorspoedig. De Groot leed schipbreuk en overleefde de tocht ternauwernood. Na een paar maanden rust ging hij opnieuw aan boord van een schip, deze keer met Duitsland als bestemming. En weer ging het mis. Hoewel De Groot ook deze schipbreuk in eerste instantie overleefde, stierf hij een paar dagen later, op 28 augustus 1645. Zijn laatste woorden zouden zijn geweest: 'Door veel te begrijpen heb ik niets bereikt.'

Dat bleek niet helemaal te kloppen, want De Groot geldt inmiddels als een van de grootste denkers op het gebied van het internationale recht. De basis van zijn ideeën is dat er zoiets als 'natuurrechten' bestaat. Hoewel De Groot gelovig was en zijn best deed de kerk te vriend te houden, benadrukte hij dat natuurrechten niet gegeven zijn door God, maar voortkomen uit de menselijke natuur zelf. En die menselijke natuur heeft volgens hem twee kerneigenschappen. Ten eerste streeft iedereen naar zelfbehoud, en ten

tweede zijn mensen altijd op zoek naar sociale interactie. Deze twee eigenschappen vullen elkaar mooi aan. Zo is het in het algemeen belang om bij dat streven naar zelfbehoud ook rekening te houden met anderen. Immers: wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. Tegelijkertijd zal samenwerking met anderen alleen profijtelijk zijn wanneer daarbij in acht wordt genomen dat de eigen belangen niet verkwanseld worden.

Uit deze opvatting van de menselijke natuur vloeit volgens De Groot voort dat mensen verschillende rechten hebben. Zoals het recht om zonder toestemming of hulp van de staat het eigenbelang na te streven, het recht om materiële bezittingen te hebben die niet zomaar kunnen worden afgepakt, en het recht om met anderen samen te werken. Deze rechten moet je volgens De Groot als een soort goederen zien. Mensen hebben ze, maar kunnen er ook voor kiezen om ze weg te geven of te ruilen tegen iets anders. En hier komen we bij een belangrijk punt. Aangezien mensen sommige van hun rechten in ruil voor vrede en stabiliteit hebben overgeheveld naar de staat, zijn staten een steeds belangrijkere rol gaan spelen in de wereldpolitiek. Er is zo, aldus De Groot, een internationale gemeenschap van staten, groepen en individuen ontstaan, die allemaal gebonden zijn door het algemene natuurrecht.

GEEN THEEKRANSJE

Dat De Groot zo'n sterke nadruk op het natuurrecht legt, betekent niet dat hij een pacifist was. Om te beginnen was De Groot de eerste om te erkennen dat er ook een spanning tussen zelfbehoud en samenwerking bestaat: in de praktijk is het soms lastig om een goed evenwicht tussen de twee te vinden. Bovendien is het eigenbelang van de ene staat vaak in strijd met de belangen van de andere staat. De Groot zag de wereld daarom als een grimmige plek waar conflicten en oorlogen nooit zullen

worden uitgebannen. Sterker nog: vanuit het natuurrecht kan het zelfs gerechtvaardigd zijn om een oorlog te beginnen. Bijvoorbeeld uit zelfbescherming, of om een andere staat te straffen voor onrechtmatige acties.

Deze typering van de internationale gemeenschap was vierhonderd jaar geleden, in de tijd van De Groot, zeer op zijn plaats. Maar inmiddels staan de zaken er anders voor. Staten zijn verder geëvolueerd en gedemocratiseerd, en in de loop der jaren ontstonden er supranationale instituties, zoals de Verenigde Naties, die de kans op het uitbreken van grote oorlogen aanzienlijk hebben verkleind. Toch geldt De Groots typering van de wereldorde in grote lijnen eigenlijk nog steeds. Aan de ene kant is de wereld geen slagveld van staten die continu met elkaar in de clinch liggen omdat ze alleen aan hun eigenbelang denken. Aan de andere kant is de wereld ook geen vredig paradijs waarin staten continu samenwerken en elkaar niets dan goeds gunnen. De meeste staten accepteren algemene natuurrechten, maar strijden desalniettemin op veel vlakken nog steeds met elkaar. De situatie in Oekraïne laat dit mooi zien. Hoewel de Russen niet zomaar doen waar ze zin in hebben – ze houden wel degelijk rekening met allerlei afspraken en conventies – aarzelen ze tegelijkertijd niet om hard op te treden wanneer ze van mening zijn dat dit in hun belang is. De wereldpolitiek is geen vriendelijk theekransje. Ze is dat nooit geweest. En zal dat ook nooit worden. ■